

forma kao značenje u djelu kennetha burkea

dunja jutronjić — tihomirović

Što je to forma i kako je analizirati, pitanje je koje sebi postavljaju i lingvisti i kritičari. Osvrćući se na kritiku, Carroll Arnold napominje: »Moramo priznati da postoji više nepoznanica nego pravila kad govorimo o tome kako strukture i forme utječu na sadržaj diskursa.« Kad se na te nepoznanice oglašujemo i držimo da je važniji sadržaj poruke, tj. da je važnije ono što je rečeno nego kako je rečeno, tada u isto vrijeme zapostavljamo »činjenicu da svi govorimo pomoću struktura i formi.«¹ Arnold smatra da problem nastaje kad se na »sadržaj« i »formu« gleda jednostrano kao na dva razdvajajuća pojma. U takvom postupku strukture i forme obično ne znače ništa, one su bez značenja, što Arnold misli da je jednostavna zabluda. Forma za njega na stanovit način predstavlja izbor među mnoštvom stimulansa, njihovom usmjeravanju, način povezivanja činjenica i iskustava sa svrhom da se shvati smisao stvari.

John Dewey je govorio o vezi umjetničkih formi s jedne strane i percepcije i iskustva s druge:

»Imati formu znači upućivati, zamišljati, osjećati i prikazivati neku stvar tako da ona postaje vidljiv i efektan poticaj za stvaranje adekvatnog iskustva kod drugog koji je manje nadaren od originalnog stvaraca. Stoga ne možemo, osim kad razmišljamo, govoriti o razlici između forme i sadržaja.«²

Arnold i Dewey govore slično o formi, jer obojica vjeruju da je forma više od običnog sredstva kojim se stvari dovode u red. Forma je, za njih, oblikovano značenje koje postaje jasno onima koji čitaju, slušaju ili gledaju. Ako prihvatimo pretpostavku da forma znači i da je svako značenje oblikovano, onda formu i sadržaj vezujemo u jedinstvenu konceptijsku cjelinu.

Po duhu sagledavanja stvari, Kenneth Burke se nastavlja na Deweya i Arnolda. On vjeruje da se metoda nekog kritičara može najbolje ispitati tako da se provjeri njegova sposobnost pristupa i objašnjenja forme. S jednog šireg stanovišta, cijeli Burkeov opus posvećen je proučavanju simboličke forme. Ono što je, prema Burkeu, naročito važno za formu je njezina *akciona* funkcija. Bilo koji citat u tom smislu bi zadovoljio. Burke npr. kaže: »Forma u književnosti izaziva i ispunjuje želje...« »forma je ispravna jedino kad zadovoljava potrebe koje je stvorila. Traženje kroz formu je u ovom smislu jasno: forma jest traženje.«³

U osnovi Burkeovog pristupa formi je proces kojim se dolazi do percepcije i konceptualizacije.⁴ Individualni oblici forme, kakve vidimo u diskursu ili pak u književnosti, zasnovani su na širem procesu načina čovjekovo komuniciranja s vanjskim svijetom i njegovim spoznavanjem fundamentalnih oblika simboličkih formi. Burke tu nalazi usku vezu između prirodnih fenomena i simboličkih formi:

»Postoje formalni obrasci kojima se naša iskustva razlikuju. Oni postoje u umjetnosti kao i izvan nje. Ubrzanje tijela koje pada, tok oluje, postupni izlazak sunca, stadij epidemije kolere, sazrijevanje žita – u svemu ovome možemo naći izvore profesionalnih formi.«⁵

III, na drugom mjestu:

»Privlačnost forme koju, primjerice, vidimo u ritmu, sastoji se u tome što je usko vezana za "tjelesne" radnje. Sistolica i dijastolica, izmjena stopala u hodu, udisanje i izdisanje, gore i dole, unutra, vani, naprijed, natrag, sve su to raznovrsna motorna iskustva koja ritam "koriste". Ritam je tako prirodan organizmu da ćemo čak slijed istih udaraca interpretirati kao slijed naglašenih i nenaglašenih udaraca.«⁶

Važno je ovdje naglasiti da Burke ipak ne zamišlja interakciju čovjeka i njegove okoline, u kojoj čovjekovo poimanje izrasta iz čulnog svijeta, kao obični stimulans i odgovor na takav stimulans. Čovjek je *aktivni* stvaralac svoga znanja. Kao primjer može poslužiti mnoštvo stvari. Uzmimo, na primjer, pojam kresenda. U povijesti umjetnosti nalazimo na razne primjene principa kresenda, tj. postoje stvari koje percipiramo kao kresenda. U prirodi to ne postoji. U njoj postoje samo moguću sustavi koji se mogu pretvoriti u kresenda. Činjenica da u umjetničkim djelima nalazimo taj princip, ukazuje na to da se mi aktivno služimo takvim principom jer je »on u skladu s izvjesnim psihičkim i fizičkim procesima na kojima se zasniva naše iskustvo...«⁷ To je potencijal koji je »izgleda inherentan samoj čovjekovoj strukturi«. To nije pasivni već funkcionalno aktivni fenomen koji uvjetuje čovjekovo djelovanje. Dakle, kad neku materiju prihvatimo kao manifestaciju kresenda, to znači da je nad tom materijom stanovita izvjesna svjesna radnja koja ju je oblikovala i kresendo. Materija postaje razumljiva i shvatljiva činom oblikovanja ili formiranja. Burke smatra da simbolička forma nastaje jer čovjek, kad svojim percepcijskim sposobnostima daje formu »zna«, da time stvara sadržaj iskustva i svijesti. U samom tom činu, forma i sadržaj postaju komplementarna cjelina. Burke naglašava akcioni princip percepcijskog čina, a uz akciju slijedi i funkcija. Forma dobija epistemološko značenje, jer je ona presudna na onom nivou simboličke aktivnosti gdje dolazi do osnovnih procesa formiranja i integriranja. Tu su sabrani svi principi formiranja, koji se kasnije razrađuju u individualne principe oblikovanja. Kako je već spomenuto,

Burke pravi razliku između prirodnog simboličkog nivoa formiranja i čovjekove aktivnosti kojom se materija oblikuje da bi se postigli izvjesni efekti. Drugim riječima, postoji prirodna dispozicija prema formi, a čovjek iz nje razvija principe koji se dalje razvijaju u kvalitativno druge vrste forme diskursa, umjetnosti, književnosti i tome slično.

Najosnovnija i najvažnija simbolička forma je jezik. Kad Burke govori o jeziku, onda, s jedne strane, govori o osnovi simboličkog formiranja, koje jednostavno proizlazi iz čovjekove inherentne simboličke prirode. S druge strane, u jeziku postoji svrsishodno oslobađanje formi, tj. manifestira se jezična i umjetnička sloboda. Jezik je najvažniji simbolički sistem i stoga on u sebi mora sadržavati osnovne formativne karakteristike simbolizma uopće. Jezik je jedan od načina na koji čovjek uobilučuje svijest i iskustvo. Jezikom se postize više od jednostavnog prezentiranja iskustvenih sadržaja. Jezik iskustvene sadržaje oblikuje na originalan način i tako se njime nadilazi senzorna znakovnost. Burke kaže:

»... simboli nisu samo jednostavni odraz stvari koje simboliziraju, niti su to samo njihovi znakovi. Simboli na stanovit način nadilaze ono što simboliziraju. Stoga kad kažemo da je čovjek životinja koja se služi simbolima, onda time tvrdimo da je čovjek 'transcendentna životinja'. Naime, u samom jeziku postoji motivirajuća snaga koja od čovjeka traži da nadide 'prirodno stanje'...«⁸

Burkeovo razmišljanje odgovara Cassirerovom, koji kaže da funkcija jezika nije ponavljanje distinkcija i definicija, već je njegova funkcija da te distinkcije učini shvatljivim, i to zato što ih formulira ili oblikuje. Jezične su formulacije s jedne strane vezane za senzorno, a s druge strane one se udaljuju od senzornog time što ga nadilaze. Burke navodi: »... jezik je u isto vrijeme senzualni i intelektualni oblik ekspresije.«⁹

Razni kognitivni procesi kojima se stvaraju percepcijske sličnosti u biti su simbolički postupci, a u jeziku ih nalazimo u vidu usporedbi i metafora. »Metafora« je koncept, to je apstrakcija – međutim, određena metafora s određenim slikama, to je 'individualizacija'«¹⁰ kaže Burke. Naime, metaforički proces se odvija na primarnom simboličkom nivou, dok se s pojmom individualizacije ukazuje na nivo pojedinačne umjetničke slobode.

Kad Burke govori o metafori, on govori o određenim principima simboličkog oblikovanja koji se zatim javljaju u daljnjem razradi pristupa forme u diskursu. To su kreativni principi koji funkcioniraju simbolički da bi odredili oblik i sliku metafore u skladu s percepcijom. Nadalje, mora postojati princip apstrakcije koji nam služi da sadržaj svijesti odvojimo od neprestanog mijenjanja senzornih stimulacija. Principi poput principa apstrakcije, uz simboličku strategiju percipiranja sličnosti, omogućuju da čovjek razvije sposobnosti asimilacije, upoređivanja, kontrasta, analize, sinteze i niz drugih.

Kad govori o čovjekovoj sposobnosti klasificiranja, Burke je čvrsto veže za čovjekove kritičke sposobnosti, koje su važne za svaku fazu simboličkog ponašanja. Šam proces je kritički čin kojim čovjek traži i stvara oblike svijesti što zatim postaju nova osnova daljnjim intelektualnim poimanjima. Drugim riječima, osnovne simboličke radnje svrsishodne su i funkcionalne. Shvaćanje kao čin u sebi sadrži mogućnost slijedećeg čina ili akcije, jer »znati« znači shvatiti što da se sa znanjem uradi.

Logika čovjekove simboličke sposobnosti vodi nas jeziku onakvom kakvog ga imamo i znamo. Prema Burkeu, jezično imenovanje možemo zamisliti kao uspostavljanje »određenih okvira«. To »znači više ili manje organizirani sistem značenja kojim razumno biće shvaća historijsku situaciju i sebe određuje u odnosu spram nje.«¹¹ Imena nas »pripremaju za određenu funkciju, a protiv neke druge, za ili protiv osoba koje predstavljaju takve funkcije. Imena idu i dalje od toga: ona nas upućuju na koji način da budemo za ili protiv.«¹²

Kritičko-ocjenjivačka funkcija inherentna je čovjekovoj simboličkoj prirodi. Ona je prešutno prisutna u svim simboličkim strategijama koje stvaraju strukture čovjekove realnosti, i ona upravlja raznim nivoima jezične strukture i upotrebe, tamo gdje te strukture oblikuju percepciju i tamo gdje su prisutne u diskursu.

Pojam čina ili akcije, i to uvijek kritičke, važan je za Burkeov pristup jeziku i formi. Simboličke formiranje na primarnom nivou sadrži kreativnu i funkcionalnu akciju. Ona tamo formira svijest da je u spoznaju uključena i akcija. Jezični simboli, koji su odraz općih principa simbolizacije, određuju i fiksiraju oblike spoznaje i akcije. Dakle, stvari se mogu vidjeti na izvjestan način, ali se u isto vrijeme odmah zauzima i određeni odnos prema njima. Jezične forme su po svojoj prirodi intenzivno emocionalne i moralne, a isto tako su u svojoj biti akcione. One nagovaraju. Takav stav prema jeziku Burke naziva »dramatističkim«, koji zatim suprotstavlja »znanstvenom« pristupu jeziku. Znanstvenim pristupom najviše se ističu propozicijski oblici, ističe se da nešto »jest« ili nešto »nije«. Dramatističkim stavom se govori da li će se »nešto uraditi« ili se »neće uraditi«. Znanstveni pristup »kulminira u vrsti istraživanja koju vežemo za simboličku logiku, dok dramatistički kulminira u istraživanjima koja svoj najpogodniji materijal nalaze u pričama, dramama, retorici, mitologiji, teologiji i filosofiji klasičnog tipa.«¹⁴

Burke naročito ističe pojam »negativno«, koje naziva najvećim jezičnim čudom, jer jezik omogućuje čovjeku da razvije tu čudnu mogućnost upotrebe negativnog (zapovijed – ne; stvarnost – ništa; princip – negativnost; odnos – negativizam; doktrina – nihilizam). Negativno nije nastalo zbog definicije ili informacije, već iz potrebe da se kaže »ne« i implicitno je u svim upotrebama jezika. Na primjer, da bismo se mogli koristiti riječima, moramo shvatiti da riječ *nije* ono umjesto čega ona stoji, ono što zamjenjuje. Ne bi mogao postojati jezični pojam metafore kojim se objašnjavaju osnovni metaforički procesi, kad ne bismo prihvatili da stvari nisu ono što mi kažemo da jesu. Postoji čitav niz stilskih upotreba koje se oslanjaju na princip negativiteta, kao što je npr. ironija. Negativno je na stanovit način prisutno u svakom jezičnom značenju, jer pozitivno potiče negativno, a negativno dobija snagu iz pozitivnog.

Koncept negativnog, kao osnovni aspekt jezičnog značenja, u sebi sadrži suprotnost, raznolikost i dijalektiku. Burke kaže: »... svaka terminologija je dijalektička samim tim što je terminologija. Čak kad je terminologija odraz stvarnosti, time što je terminologija ona mora biti i *selekcija* stvarnosti, a time se ponaša kao otklon od stvarnosti.«¹⁵ Simbolički čin jezičnog izričaja otvara mogućnost protu-izričaja, a i fizička akcija koja je potaknuta jezičnom može izazvati druge fizičke reakcije. Dijalektički princip simboličkog

formiranja prolazi kroz cijeli spektrom simboličke akcije. Naizgled ga na primarnom nivou simboličke akcije, gdje se formira sadržaj svijesti. Zatim ga vidimo u jezičnim simbolima i sistemima, gdje se javljaju distinkcije, kontrasti, pa i kontradikcije. Dijalektički princip sastavni je dio i šireg sistema spoznaja ljudi i kultura, a vidimo ga u oblicima akcije koja se javlja kao rezultat djelovanja neke kulture.

U jednom od svojih eseja, gdje Burke pokušava dati definiciju čovjeka i njegovih karakteristika, spominje se čovjekova težnja perfekciji. Ta se karakteristika očituje u želji da se stvari zaokruže, dovrše, ili da se dovedu do svog logičkog zaključka. Princip perfekcije nalazimo u jeziku. Najosnovnija želja da se nešto nazove »pravim imenom« ili da se izrazimo na najbolji način, u suštini je perfekcionistička želja.

Formalni princip na kojemu se zasniva poredak stvari jest princip »hijerarhijske«, koji je sveprisutan. »Kad kažemo da je hijerarhija neizbježna, to ne znači da kažemo da je svaka hijerarhija neizbježna: ... samo želimo kazati da je princip hijerarhije sastavni dio ljudskog mišljenja.«¹⁶

U najširem smislu, hijerarhija se jednostavno odnosi na »red«, na želju da se vide i shvate odnosi, veze, uzroci i posljedice uzroka. Kritičkim pristupom simboličkom formiranju ukazujemo na to da princip hijerarhije nije neutralan termin, već je usko vezan za vrednovanje. Hijerarhijski procesi formiranja sadržaje svijesti koji su vezani za »teoriju«, »sistem«, »ideologiju«, »filosofiju« i »religiju«. Oni, nadalje, stvaraju opće forme koje se u određenom kontekstu oblikuju u različite vidove pojedinačnih formi.

Kakva je, dakle, priroda forme?

Čovjek shvaća svoju okolinu putem simbolizacije, tj. on stvara slike i percepcije u skladu i unutar okvira svojih simboličkih sposobnosti. U osnovi simboličkih sposobnosti su procesi kojima se određuju sličnosti, prave kontrasti. Tu pripadaju analitičko-sintetički procesi kojima se shvaćaju odnosi dijelova prema cjelini i obratno. Simbolički principi i procesi vrlo su opći i fleksibilni, tako da se u pojedinim, individualnim slučajevima, mogu odraziti na bezbroj raznovoljnih načina.

Svako djelovanje vezano je uz svrhu, kritički pristup i psihološke posljedice. Djelovati znači formirati, a formirati – djelovati. Principi formiranja su principi akcije i oni modificiraju i upućuju na buduće akcije, tj. na nova djelovanja ili fizičke reakcije, ili i jedno i drugo. Prema Burkeovim riječima, formom se stvaraju i ispunjuju očekivanja.

Čovjek stvara simbole o simbolima, a svaki simbolički sistem slijedi svoju unutrašnju logiku, uvijek s namjerom da se stvari shvate i objasne. Simbolički sistemi omogućuju čovjeku da djeluje kao tehnolog ili kao umjetnik koji stvarnost vidi i nadgrađuje je na osnovne simboličke koncepte.

Kao ilustracija, ovdje bi nam pomoglo da primijenimo Burkeov »dramatistički« pristup, da vidimo kako forma funkcionira i kakvog udjela ima u stvaranju značenja. Uzmimo, na primjer, pisca koji nastoji da svoje lične motive i namjere prenese u formu koja će čitaoca ili publiku navesti na učestvovanje. Tu se primjenjuje osnovni princip stvaranja forme. Tako dolazi do identifikacije, odnosa, afirmacije, itd., čime se utvrđuje sadržaj svijesti. forme sa sobom donose stanovite principe logičke konzistencije i upućuju na akciju u želji da se stvari urade i završe. Pisac na posao polazi s potrebnim tehničkim sredstvima, jezikom i akcijom, i time stvara strukturu likova, razraduje emocije i razvija radnju. Pisac ima na pameti da stvara za publiku, i to se odražava u njegovu radu. »U eksternizaciji i impersonifikaciji svoje teze, pisac traži da se teza provede u sistem motivacija koje će čitalac moći slijediti, jer te motivacije pripadaju općem *Weltanschauungu* njegova vremena, «¹⁷ kaže Burke. Ako umjetnik uspješno izvrši individualizaciju, onda njegove ideje i principi postaju dio lika koji je stvorio, a čitalac ih stvara, prevodi, sintentizira i tako stvara sliku koja služi kao daljnji putokaz u određivanju nekog lika. Od pisca se očekuje, a on očekivanja ispunjava formalnim razrađivanjem svojega lika.

U tom postupku postoji nekoliko nivoa. Prvo je individualno formiranje slike i djelovanja koje prerasta u veće cjeline značenja. Nadalje, te veće cjeline su isto tako forme. One su utjelovljene ideje i konkretizacija motivacijskih principa. Djelo je kretanje kroz vrijeme, poput akcije, i stoga se ideje i principi mogu modificirati već prema tome kako se razvija radnja. Može doći i do kontradikcija u daljnjem nastajanju većih cjelina. Kad je djelo završeno i kad sakupimo sve njegove dijelove i akcije, tada retrospektivno vidimo da ti dijelovi stvaraju jednu cjelinu, jedan okvir koji možemo opisati a da ne spominjemo, ili pratimo, kretanje svakog detalja ili akcije unutar djela.

Forma se očituje na svakom nivou komada. Ono što je naročito važno jest da svaki nivo forme uključuje akciju. Ona je prisutna u fundamentalnim principima simboličkih formiranja, koja se ne vide, pa nadalje u idejama koje se progresivno kreću dok ne obuhvate cjelinu procesa. Akcija se najšire, prema Burkeu, definira kao sudjelovanje, a sudjelovati znači ispuniti očekivanja i doživjeti satisfakciju. Sudjelovanje je poziv na akciju koja traži i uključuje kritičke sposobnosti na svakom nivou. Rezultati se kreću od jednostavnog ocjenjivanja neke pojave do konkretnog poduzimanja akcije. Prihvatiti takvu perspektivu znači složiti se s Burkeom da je forma »univerzalni oblik nagovaranja«¹⁸, što je u biti potpuno jezični fenomen.

Burke identificira tri vrste forme: repetitivnu, progresivnu i konvencionalnu. *Repetitivna* forma se javlja tamo gdje se stalno održava jedan princip ponavljanjem raznih vidova individualiziranih slika i ideja. Serija slika može izazvati isto raspoloženje, održavati određeni stav i ponavljati identitet nekog lika. »Varirajući detalje, čitalac je doveden u položaj da više ili manje svjesno osjeti princip na kojemu se proces zasniva, a zatim traži da se ovaj princip još jasnije iznese time što mu se pridodaje još detalja.«¹⁹

Progresivna forma je kompliciranija i slijedi dva toka, silogističku i kvalitativnu progresiju. Silogistička progresija ne poistovjećuje se sa silogizmom formalne logike, premda je to jedan od vidova koji forma može imati. Burke ovdje misli na svaku formu diskursa koja se postupno razvija, tako da, kao posljedica prihvaćanja nekih stavova, slijede drugi stavovi ili stvari. Kvalitativna progresija je nešto osjetljivija, jer se tu ne radi o nekom slučaju ili ideji koja nas priprema za neku drugu ideju, već se radi o određenoj kvaliteti koja nas priprema za drugu.

Pri progresivnoj i repetitivnoj formi očekivanja se ispunjavaju dok su čitalac ili publika u kontaktu s djelom. Očekivanja *konvencionalne* forme su »kategorička« očekivanja i prisutna su prije kontakta s publikom i djelom. Na primjer, već ustaljeni književni rodovi zahtijevaju konvencionalne forme i kod čita-

talaca koji prepoznaju te forme stvaraju kategorička očekivanja. Ceremonijali, kao što su, na primjer, javni govori, koriste konvencionalne forme i stvaraju očekivanja koja su vezana za takvu vrstu forme. Možda najčistiji slučaj konvencionalne forme nalazimo u ritualu, gdje forma, očekivanja i zadovoljenja postaju jedno, a vidljivi su u ustaljenoj proceduri kojom se osigurava konstantni slijed motiva, a koju prihvaća grupa kojoj su te norme postojeća i ponašanja bliske.

Tri dinamike forme, progresivna, repetitivna i konvencionalna, ne isključuju jedna drugu i mogu biti prisutne u isto vrijeme i jedna unutar druge. Tako se progresivna može ponavljati, konvencionalna može biti progresivna i repetitivna. Naći ćemo i progresiju repetitivne forme, a postoji progresija i ponavljanje koji slijede iz konvencija.

I na kraju, ako prihvatimo Burkeov naglasak na ulozi forme u stvaranju značenja, što bismo mogli izdvojiti kao značajno?

Proces simbolizacije i stvaranje simboličkih formi (a među njima prvenstveno jezika) ne smijemo jednostavno identificirati s »medijacijskim procesima«. Simbolizacija je *a priori* kategorija. Ona uvjetuje bezbroj manifestacija simboličkih formi koje nalazimo i stvaramo oko sebe. Sposobnost simbolizacije osnova je za svako ljudsko znanje i samo znanje ograničeno je principima ove sposobnosti.

Iako Burke govori o neminovnosti čovjekovog simboliziranja i stvaranja formi, tj. o činjenici da je to čovjekova inherentna karakteristika, on naglašava i ističe da su ovi procesi vezani uz čovjekovu volju, koja je vođena svrhom i ciljem. Forme služe da bi čovjek shvatio stvari koje ga okružuju i da bi na njih mogao vršiti svjestan utjecaj. Ona je u osnovi svake ljudske interakcije, jer u sebi sadrži aktivnu potrebu da se postigne određeni rezultat.

Forma je *kreativna*, jer ona znači nešto više od jednostavnog izbora među mogućim kombinacijama. Forma je značenje samo ako je proces kreativan, ako u samom početku posjeduje implikacije za akciju.

Materija postaje razumljiva i shvatljiva činom oblikovanja i formiranja. Isto to važi za stvaranje svijesti i percepcijskih slika i iskustava. U tom procesu forma je više od sredstva kojim bi se stvari dovele u red. Forma je uvijek vezana uz *kritičku akciju*, čime se ističe da je čovjek aktivni stvaralac svojega znanja. U tom smislu, forma je svrsishodna i funkcionalna. U Burkeovom pristupu, forma i sadržaj postaju jedno, jer je svako značenje neodvojivo od forme.

Bilješke

¹ Carroll C. Arnold, *Criticism of Oral Rhetoric* (Columbus: Charles E. Merrill, 1974), str. 105.

² *Ibid.*, str. 103.

³ John Dewey, *Art As Experience* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1958), str. 109.

⁴ Kenneth Burke, *A Rhetoric of Motives* (Cleveland: The World Publishing Co., 1962), str. 868.

⁵ O Burkeu se kod nas malo pisalo. Vidi: Dunja Jutronić-Tihomirović, »Kenneth Burke i njegova koncepcija o jeziku«, *Teka*, 12/1976, str. 1008-1019; »Odnos ritualnog i retoričkog u djelima Kennetha Burkea«, *Polja*, 25/1979, br. 243, str. 10-12.

⁶ Kenneth Burke, *Counterstatement* (Chicago: University of Chicago, 1967) str. 141.

⁷ *Ibid.*, str. 140.

⁸ *Ibid.*, str. 45.

⁹ Burke, *A Rhetoric of Motives*, str. 716.

¹⁰ Ernst Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Form*, Vol. 1, Language, str. 319.

¹¹ Kdb¹¹ Burke, *Counterstatement*, str. 143.

¹² Burke, *Attitudes Toward History*, str. 4-5.

¹³ *Ibid.* str. 4.

¹⁴ Burke, *Language As Symbolic Action*, str. 44-45.

¹⁵ *Ibid.*, str. 45.

¹⁶ Burke, *A Rhetoric of Motives*, str. 665. Vidi također Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms*, Vol. 2, str. 73.

¹⁷ Burke, *Permanence and Change*, str. 24.

¹⁸ ; Kdb¹⁸ Burke, *A Rhetoric of Motives*, str. 583.

KENNETH BURKE je jedan od vrlo značajnih humanista, literarni kritičar, a uz to filozof jezika i čovjeka kao društvenog bića. Rođen je u Pennsilvaniji (SAD) 1897. Obrazovao se na državnim sveučilištima Ohio i Columbia, a predavao je na raznim sveučilištima u SAD. Dobio je Guggenheimovu stipendiju i stipendiju za istraživanje Američke akademije znanosti i umjetnosti. Bio je muzički kritičar za *Dial* i *Nation*. Naposlao je slijedeće knjige: *The White Oxen and Other Stories* (1924) (Bijeli volovi i druge priče); *Counter-Statement* (Protuvrdnja) (1931); *Towards a Better Life* (1932) (K boljem životu); *Permanence and Change; An Anatomy of Purpose* (1935) (Postojanost i promjena: razglaganja o svrsi); *Attitudes Towards History* (1937) (Stavovi prema povijesti); *The Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action* (1941) (Filosofija jezične forme: studije o simboličkoj djelatnosti); *A Grammar of Motives* (1945) (Gramatika motiva); *A Rhetoric of Motives* (1950) (Retorika motiva); *The Rhetoric of Religion* (1961) (Retorika religije); *Language as Symbolic Action: Essays on Life, Literature and Method* (1966) (Jezik kao simbolička djelatnost: eseji o životu, književnosti i metodi). Piše u raznim časopisima i drži predavanja na raznim sveučilištima kao gost. Najnovije izdanje mu je mala knjiga *Dramatism and Development* (1972) (Razvoj i dramatism).

Kenneth Burke je kod nas malo spominjan. Autor ovog teksta pisao je o njemu u časopisima *Teka* i *Polja*. U »Nolitovoj« biblioteci »Sazvežđa«, među knjigama u pripremi već se duže vreme nalazi izbor iz radova Kennetha Burkea pod naslovom »Gramatika motiva«.

Burkeove početke preokupacije bile su čisto estetske i literarne prirode, međutim, već 1931. poslije izlaska knjige *Counter-Statement*, njegov interes se širi na retoriku, a zatim i na probleme izvan književnosti.

U centru Burkeove vizije o čovjeku su jezik i jezična aktivnost. On definira čovjeka kao biće čija se suština zasniva na sposobnosti služenja simbolima. Najosnovniji i najvažniji simbolički sistem je jezik, i zato o jezičnoj aktivnosti Burke govori kao o samoj suštini čovjeka. Simbolički sistemi su razne vrste formalnih sistema i u ovom izlaganju zadržali smo se na Burkeovom viđenju forme i njenog utjecaja na stvaranje i formiranje značenja.